

aan het gehele kabinet voorgelegd werd. Dat is met haar openingstoespraak van Radio Oranje (28 juli '40) het geval geweest, maar nadien willigde Gerbrandy, eenmaal minister-president geworden, haar wens in dat haar toespraken tevoren in de regel alleen hem onder ogen zouden komen. Later werd dat (en wij beschouwen dat als een tekenend feit) het enige punt waarop de koningin in *Eenzaam maar niet alleen* met betrekking tot de Londense kabinetten 'een woord van dank en waardering' uitte: dank en waardering 'voor dit vooruitziend beleid en voor de moed van het kabinet om deze verantwoording op zich te nemen.'¹ Nu, het was van de andere ministers minder een zaak van moed geweest dan een van zich onwillig schikken, en er zijn uit de door Gerbrandy getroffen regeling (getroffen in een periode waarin de koningin en hij, om een eerder van hem aangehaald woord te bezigen, 'cens geestes waren') heel wat moeilijkheden voortgevloeid. Wat daarvan zij, elk van die toespraken, waarop de koningin steeds lang gewoogd had, maakte diepe indruk op de luisteraars. Haar stem die helder doorkwam, klonk strijdvaardig en wat zij zei, was in eenvoudige, markante bewoordingen gesteld die een onmiskenbaar persoonlijk cachet droegen. Haar teksten, met name die welke naar aanleiding van kerkelijke feestdagen uitgezonden werden, getuigden van een intens geloofsleven, zij waren steeds aansporingen om vol te houden en om op een beleidvolle wijze verzet te plegen, maar ook en vooral betuigingen van een innig medeleven, waarbij zij voor de bij uitstek algemene opgave die haar gesteld was (zij moest haar *gehele* volk toespreken), telkens een dusdanige oplossing gevonden had dat elke luisteraar kon menen dat hij of zij persoonlijk door haar toegesproken werd. Er was geen 'afstand'. Haar taalgebruik droeg daar toe bij. Het was voor de meeste luisteraars in bezet gebied een aangename verrassing, hun koningin, eens zo hoog, zo verheven, in mei '41 te horen gewagen van 'schurken' (Vijfde Colonnisten) die de Nederlandse weermacht een jaar tevoren in de rug aangevallen zouden hebben, en haar in juni, twee dagen na de Duitse invasie van de Sowjet-Unie, te horen zeggen: 'Wie op het juiste ogenblik handelt, slaat de Nazi op de kop.' In vijf toespraken, van april '42 tot september '43, sprak zij voorts van 'de Mof', 'de Moffen' of 'de Moffenbenden' en wij achten het waarschijnlijk dat ook dat woordgebruik de meeste luisteraars in bezet gebied bij uitstek welkom is geweest.²

Voor al in '41 was zij, wat de duur van de oorlog betrof, in haar toespraken

¹ Wilhelmina: *Eenzaam maar niet alleen*, p. 304-05. ² Gerbrandy was tegenstander van het gebruik van het scheldwoord 'Mof': tenslotte waren de moeder, de echtgenoot en de schoonzoon van de koningin van Duitse afkomst; zijzelf zag dat anders: die drie waren Nederlander geworden.